

Henriika Aittokoski & Anu Pietilä
HIMOIHKU – selkokielen seksuaalivalistusopas

Opinnäytetyö
CENTRIA AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutusohjelma
Joulukuu 2012

TIIVISTELMÄ OPINNÄYTETYÖSTÄ

Yksikkö Ylivieskan yksikkö	Aika joulukuu 2012	Tekijä/tekijät Henriika Aittokoski & Anu Pietilä
Koulutusohjelma Sosiaali-alan koulutusohjelma		
Työn nimi HIMOIHKU – selkokieline seksuaalivalistusopas		
Työn ohjaaja Hanna Saukonoja	Sivumäärä 34	
Työelämäohjaaja		
<p>Teimme opinnäytetyönä selkokieline seksuaalivalistusoppaan. Oppaan pääasialliseksi kohderyhmäksi valittiin murrosikäiset kehitysvammaiset nuoret. Oppaasta hyötyvät myös toisen asteen opintoja suorittavat oppilaat, jotka tarvitsevat selkokielistä materiaalia seksuaalikasvatuksen tueksi. Selkokielestä hyötyvät myös esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset, tarkkaavaisuushäiriöiset, autismin kirjoon kuuluvat, muistihäiriöiset sekä henkilöt, joilla on kielellisiä vaikeuksia. Lisäksi selkokieline tarvetta on mielenterveyskuntoutujien, syrjäytyneiden sekä aivoverenkierron häiriöistä toipuvien henkilöiden parissa. Oppaamme palvelee siis useita erityisryhmiä.</p> <p>Oppaaseen koottiin perustietoa murrosiästä, seurustelusta ja seksistä. Yhtenä kokonaisuutena oppaaseen liitettiin tietoa turvataidoista, minkä tarkoituksena on ennaltaehkäistä hyväksikäyttöä. Nykypäivänä turvataidot ovat keskeisessä asemassa, sillä esimerkiksi internet mahdollistaa yhteydenpidon sellaisiinkin ihmisiin, joita ei muuten koskaan tapaisi. Nuorten on tärkeää tietää, kuinka internetissä ja muualla kohdatuissa epämiellyttävissä tilanteissa tulisi toimia. Oppaamme turvaa osaltansa myös seksuaalioikeuksien toteutumista, koska myös seksuaalisuuteen liittyvän tiedon tulee olla kaikkien saatavilla ja ymmärrettävissä. Opinnäytetyömme asiasanoiksi valikoituivat kehitysvammaisuus, seksuaalisuus, seksuaalioikeudet sekä seksuaalivalistus. Lisäksi käsittelemme opinnäytetyössämme hyväksikäytön ennaltaehkäisyä ja selkokielisyyttä.</p> <p>HIMOIHKU on selkeä ja tiivis tietopaketti jokaisen nuoren omaan taskuun ja rauhassa tutustuttavaksi. Siitä voi olla hyötyä myös työntekijöille ja vanhemmille, jotka arjessaan kohtaavat uteliaita ja tiedonjanoisia nuoria kysymyksineen.</p>		
Asiasanat		
hyväksikäytön ennaltaehkäisy, kehitysvammaisuus, seksuaalisuus, seksuaalioikeudet, seksuaalivalistus, selkokielisyyys		

ABSTRACT

CENTRIA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES	Date December 2012	Author Henriika Aittokoski & Anu Pietilä
Degree programme Social Studies Programme		
Name of thesis HIMOIHKU – A Linguistically Simplified Guidebook for Sexual Education		
Instructor Hanna Saukonoja	Pages 34	
Supervisor		
<p>The thesis is a guidebook for sexual education written in a simplified language. The primary target group is adolescents with mental disabilities. In addition, the guidebook is useful for students in upper secondary education who need linguistically simplified material for teaching sexual education. People with immigrant background, attention deficit disorders, different forms of autism, linguistic difficulties or problems with their memory, for example, also benefit from simplified language. Furthermore, there is a need for the use of simplified language with marginalized people as well as rehabilitators with mental illnesses and people recovering after circulatory disorders. Thus, the guidebook serves several special groups.</p> <p>The guidebook includes basic information on adolescence, dating and sex. The guidebook also contains information on safety skills, which aims at preventing sexual abuse from occurring. Nowadays, safety skills are essential because of the Internet enabling contacts with people who one would otherwise never meet. It is important for young people to know how they should act in unpleasant situations on the Internet and elsewhere. The guidebook also contributes to the realization of sexual rights because information on sexuality must be available and comprehensible for everyone.</p> <p>The keywords for the thesis are mental disabilities, sexuality, sexual education and sexual rights. Also, the thesis discusses the prevention of sexual abuse and simplified language. HIMOIHKU is an explicit and compact guidebook for any young person to read and explore in privacy. It may also be useful for parents and employees who, in their daily lives, meet curious and inquisitive young people eager to ask questions.</p>		
Key words mental disabilities, prevention of sexual abuse, sexuality, sexual education, sexual rights, simplified language.		

HIMOIHKU

*Rakkauden sutina,
mahanpohjan kutina
ja sydämen hiljainen mutina.*

*Sinusta mä tykkään,
en tätä kysymystä myöhemmäksi lykkää.
Alakko nää mua?
Mä haluan sua.*

- Henriika Aittokoski & Anu Pietilä

**TIIVISTELMÄ
ABSTRACT
ESIPUHE
SISÄLLYS**

1 JOHDANTO.....	1
2 SEKSUAALISUUS.....	2
2.1 Seksuaalisuuden määrittely.....	2
2.2 Kaikkien oikeus seksuaalisuuteen.....	3
2.3 Seksuaaliterveys ja seksuaalikasvatus.....	6
3 KEHITYSVAMMAISUUS JA SEKSUAALISUUS.....	8
3.1 Ympäristön suhtautuminen kehitysvammaisen seksuaalisuuteen.....	8
3.2 Kehitysvammaisen nuoren seksuaalisuus.....	9
3.3 Kehitysvammaisuuden tason vaikutus seksuaalisuuteen.....	10
4 HYVÄKSIKÄYTTÖ JA ENNALTAEHKÄISY.....	12
4.1 Seksuaalinen kaltoinkohtelu.....	12
4.2 Seksuaalisen kaltoinkohtelun uhrin.....	13
4.3 Seksuaalisen kaltoinkohtelun seuraukset ja jälkihoito.....	14
4.4 Vammaiset hyväksikäytön riskiryhmänä.....	15
4.5 Hyväksikäytön ennaltaehkäisy.....	17
5 SELKOKIELISYYS.....	19
5.1 Selkokieli.....	19
5.2 Selkokielestä eniten hyötyvät ryhmät.....	20
6 OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELU.....	22
6.1 Aihevalinnan perustelut.....	22
6.2 Oppaan työstäminen.....	23
7 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS.....	25
7.1 Oppaan sisältö ja rajaukset.....	25
7.2 Oppaan merkitys ja tavoitteet.....	26
8 OPINNÄYTETYÖN ARVIOINTI	29
9 POHDINTA.....	31
LÄHTEET	

1 JOHDANTO

Valitsimme opinnäytetyömme aiheeksi kehitysvammaisille murrosikäisille suunnatun selkokiehisen seksuaalivalistusoppaan. Ajatus lähti työelämässä nähdyistä ja kuulluista tarpeista, mutta myös omasta mielenkiinnosta lisätä kehitysvammaisten nuorten tietoutta seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa. Työntekijöitä ja vanhempia hämmentävät kysymykset ansaitsevat saada yhtä lailla vastauksia. HIMOIHKU käsittelee kattavasti olennaisimmat asiat murrosiästä, seurustelusta, seksistä ja turvataidoista. Opas on kirjoitettu tarkoituksella selkokielellä, jotta mahdollisimman moni lukija pystyisi sitä hyödyntämään. Opas palvelee myös monia muita selkokielestä hyötyviä erityisryhmiä, kuten mielenterveyskuntoutujia ja tarkkaavaisuushäiriöisiä.

Teoriaosuudessa olemme käsitelleet laajemmalla näkökulmalla niitä asioita, mihin pohjautuen oppaamme on tehty ja miksi se on tehty. Teoriaosuus avaa oppaan merkityksellisyyttä seksuaalikasvatuksen ja -oikeuksien näkökulmasta. Tärkeänä osana opastamme on seksuaalisen hyväksikäytön ennaltaehkäisy. Hyväksikäytön ennaltaehkäisyä ei ole aiemmin käsitelty opasmuodossa selkokielellä. Koimme tärkeäksi liittää oppaaseen myös osion internetistä, koska se on nykyään yhä suurempi osa ihmisten elämää ja sen myötä myös hyväksikäyttö on saanut aivan uusia ilmenemismuotoja.

Esipuheeksi muotoutui oppaan tekoprosessin ohessa syntynyt runo, mikä mielestämme kuvastaa sitä, että seksuaalisuus on hyvä ja vaalittava asia. Sama runo löytyy myös oppaamme alkusanoista ja se toivottavasti luo lukijalle positiivista suhtautumista seksuaalisuuteen. Runo ei ehkä yksinkertaisuudessaan mullista kenenkään elämää, mutta meille se kuvastaa oppaamme merkityksellisyyttä, koska maahanpohjan kutinoita ja ihastumisen tunteita kokevat myös kehitysvammaiset nuoret. Toivottavasti runo kuvastaa myös sitä, että meillä tekijöillä on ollut opasta tehdessämme mukavaa ja himoihkuu.

2 SEKSUAALISUUS

2.1 Seksuaalisuuden määrittely

”Seksuaalisuus on sitä, mitä olemme,
seksi on sitä, mitä teemme.”

- Anu Suomela

Jokaisen ihmisen seksuaalisuus on ainutlaatuista, ja se kulkee mukana koko elämän ajan. Ihminen on seksuaalinen olento jo ennen syntymäänsä, ja esimerkiksi vastasyntynyt vauva saa mielihyvää imemisestä. Seksuaalisuuden olemassaoloa ei siis voi kiistää, eikä sen ilmenemistä voi täysin estää. Se on normaalia ja kuuluu kaikkiin kehitysvaiheisiin. Toisin kuin monet uskovat, seksuaalisuus käsitteenä sisältää paljon muutakin kuin pelkän seksin tai seksuaalisen suuntautumisen. Se ei rajoitu pelkästään fyysiseen kanssakäymiseen, vaan siihen liittyvät myös sukupuoli-identiteetin rakentuminen, eroottiset mielenkiinnot ja lisääntymisvietti. Seksuaalisuus on tunteita, ajatuksia sekä tekoja. Osana kaikkea tätä, seksuaalisuus on myös kykyä reagoida aistimuksiin kokemalla mielihyvää ja valmiutta pyrkiä seksuaalista mielihyvää tuottaviin kokemuksiin. Jokainen kokee ja toteuttaa seksuaalisuuttaan eri tavoin, eikä kaikkien ole pakko tuoda sitä esille yhtä näkyvästi. Se on jokaisen oma asia ja oikeus. Seksuaalisuuden ilmaisuun vaikuttavat esimerkiksi uskonto, yhteiskunta ja kasvatus. Laaja-alaisena ja monimuotoisena käsitteenä seksuaalisuutta on lähes mahdotonta luokitella tai määritellä yhtenä tiettyä ajanjaksona tai ilmiönä. Seksuaalisuus on läsnä päivittäin, ja sen voi kokea tai se voi tulla ilmi kaikessa siinä, mitä ihminen on, ajattelee, tekee tai tuntee. (Suomela 2009, 9 - 11, 13; Kinnunen 2001, 12 - 14; Mäenpää & Siimes 1995, 57.)

Cacciatoren (2007, 179) mukaan seksuaalisuus voidaan jakaa kolmeen eri tasoon: ajattelun, tunteen ja biologian tasoihin. Ajattelun tasolla seksuaalisuuteen kuuluvat esimerkiksi mielikuvitus, arvot, uskonnolliset periaatteet, elämäntilanteisiin liittyvät päätökset sekä järjenkäyttö ristiriitatilanteissa. Tunteen tasolla seksuaalisuuden voidaan ajatella olevan rakkautta, nautintoa, unelmia ja toiveita. Tunteen tasolla seksuaalisuuteen voi liittyä myös pelkoa, ujoutta tai traumojen aiheuttamaa ahdistusta. Biologisella tasolla seksuaalisuus nähdään enemmän viettinä, johon kuuluvat lisääntymistarkoitus ja fyysisen nautinnon tavoitteleminen. Tietysti myös kehitysvaiheisiin liittyvät tarpeet ja tehtävät kuuluvat biologiseen tasoon.

Seksuaalisuus ei katoa eikä lopu ihmisen sairastumiseen tai vammautumiseen. Se on ominaisuus, jonka ihminen mukauttaa omien fyysisten rajoitteidensa perusteella. Vamma tai sairaus ei ole este seksistä tai seksuaalisuudesta nauttimiselle. (Mäkinen 2011, 27.)

2.2 Kaikkien oikeus seksuaalisuuteen

Nuori, vanha, liikuntarajoitteinen tai kehitysvammainen – seksuaalisuus kuuluu kaikille iästä, sukupuolesta, terveydentilasta tai uskonnosta riippumatta. Jokaisella on oikeus valita kumppaninsa sekä päättää omasta kehostaan. Itsenäiset päätökset omasta seksuaalielämästä sekä mahdollisuus ilmaista seksuaalisia taipumuksia vapaasti kuuluvat jokaisen päätäntävaltaan. Oikeus seksuaaliseen mielihyvään kuuluu olennaisena osana hyvinvointiin. Seksuaalinen ilmaisu on muutakin kuin seksin harrastamista; se on oikeutta koskettaa, keskustella ja rakastaa. (Suomela 2009, 13 - 14.)

Seksuaaliterveydenhuolto ja tiedon saaminen seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa pitäisi kuulua myös jokaisen ihmisen perusoikeuksiin. Seurustelu, avioliitot, eroaminen, ehkäisy, lastenhankinta sekä seksuaalielämä ovat jokaisen omia asioita, eikä kenelläkään ulkopuolisella pitäisi olla oikeutta niitä rajoittaa. Tämä oikeus mahdollistaa tietoisten ja vastuullisten päätösten tekemisen koskien seksuaalielä-

mää, palveluiden pariin hakeutumista ja seksuaaliselta hyväksikäytöltä suojautumista. (Suomela 2009, 13 - 14; Aho ym. 2008, 35; Kuoppala 2011, 14.)

Seksuaalioikeuksien ollessa jokaiselle ihmiselle kuuluvia ei vammaisia henkilöitä voi jättää niiden ulkopuolelle. Vammaisia ihmisiä ei usein nähdäkään seksuaalisina olentoina, joten ajatellaan, että he eivät tarvitse lainkaan seksuaaliterveyspalveluita tai seksuaalikasvatusta. Vallalla oleva käsitys siitä, että vammaiset henkilöt eivät ole haluttuja aviopuolisoita tai vanhempia, on omiaan lisäämään harhaluuloa siitä, että he eivät tarvitse seksuaalisuuteen liittyvää ohjausta ja neuvontaa. Vammaisuuden ja seksuaalisuuden ollessa vaiettu aihe, sekä erikseen että yhdessä, ympäri maailmaa, valtaväestö jatkaa eloaan harhaluulojen ja uskomustensa kanssa. Itse asiassa vammaiset ihmiset ovat yhtä seksuaalisia kuin kaikki muutkin, ja näin he tarvitsevat, jos eivät yhtä paljon, niin jopa enemmän seksuaaliterveydenhuollon tarjoamia palveluita. (Urhonen 2011, 6.)

Vuonna 2006 laadittuun vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaan yleissopimukseen on kirjattu vammaisten henkilöiden oikeudesta saada tarvitsemaansa tietoa, ja yhdeksännessä artiklassa on myös painotettu sitä, että tiedon tulee olla saavutettavissa henkilön vammasta riippumatta. Tämä kaikki koskee myös seksuaalisuuteen liittyvää informaatiota. Artikla 22 korostaa vammaisen henkilön oikeutta käsitellä saamaansa tietoa yksityisesti. Kirjeiden, sähköpostien ja tekstiviestien lisäksi artikla sisältää myös oikeuden seksuaalisuuteen liittyvän tiedon käsittelemiseen yksityisesti ilman kolmannen osapuolen valvontaa. (YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 2010, 35, 41 - 42.)

Kehitysvammaisten nuorten ollessa riippuvaisia muiden ihmisten huolenpidosta heillä valitettavasti ei ole yhtä paljon päätäntävaltaa omien asioidensa suhteen kuin vammattomilla nuorilla. Kehitysvammaiset murrosikäiset nuoret tarvitsevat tietoa seksuaalisuudesta yhtä paljon kuin muutkin nuoret, mutta yksityisyyden ja itsenäisyyden puute haittaa omaan seksuaalisuuteen tutustumista ja sen toteuttamista. Laitoksissa, asuntoloissa tai kotona asuminen ei takaa vammaiselle oman ajan ja tilan löytymistä. Huoneeseen voi minä hetkenä tahansa tulla perheenjäsen tai työntekijä rajoittaen mahdollisuutta yksityisyyteen. Oman ajan hankkiminen ei myöskään ole itsestäänselvyys. Vammaisen ihminen ei välttämättä voi itse päättää milloin haluaa olla rauhassa yksin tai seurustelukumppanin kanssa. Omaan itseen ja kehoon tutustuminen on rajoitettua, eikä vammaisilla näin ole mahdollisuutta

muodostaa käsitystä seksuaalisuudestaan. Rajalliset mahdollisuudet seksuaalisuuden tutkimiseen voivat aiheuttaa myös sen, ettei vammaisen lapsi tai aikuinen osaa esimerkiksi kieltäytyä seksistä halutessaan. Itsenäistymisen mahdollisuuksia lisäämällä ja yksityisyyttä kunnioittamalla mahdollistetaan oikeus päättää omasta seksuaalisuudesta. Terveyspalvelut, mukaan lukien seksuaali- ja lisääntymisterveyspalvelut, on oltava kaikkien saatavilla, kuten 25. artiklassa todetaan. On huomioitava, että vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus ei ole vain suositus, vaan valtion allekirjoituksen jälkeen artiklat ovat velvoittavia. (Nahkamäki & Väkiparta 2001, 56 - 57; Korhonen 2011, 36 - 37; YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 2010, 45 - 47.)

Valitettavan usein oikeudet jäävät toteutumatta, sillä vammaisten ihmisten asioista päättävät joko heidän läheisensä tai alan ammattilaiset. Tämän taustalla on usein vammaisen henkilön ylisuojeleminen esimerkiksi pettymyksiltä. Hyvistä tarkoituksesta huolimatta lopputuloksena voi olla kuitenkin päinvastainen tilanne; vammaisen ihminen saattaa ajautua eristäytymiseen tai altistua seksuaaliselle hyväksikäytölle. Toisin kuin luullaan, ylisuojeleminen ei ehkäise altistumista vahingollisille tai epävakaille suhteille, vaan tosiasiallisesti se voi johtaa jopa vammaisen ihmisen mielikuvan vääristymiseen omasta itsestään. Myös vanhempien asennoituminen lapsensa ylisuojelevasti sekä lapsensa seksuaalisen heräämisen kieltäminen saattavat saada vanhemmat rajoittamaan lapsensa saamaa seksuaalikasvatusta. Seksuaalikasvatuksen rajoittaminen tai kieltäminen kokonaan ei estä nuoren seksuaalisuuden olemassaoloa. Tietojen ja taitojen puuttuminen vaikeuttaa nuorten suhtautumista omaan seksuaalisuuteensa ja saattaa lisäksi johtaa sopimattomaan käytökseen. Tällaisissa tilanteissa toisen ihmisen suojeleminen muuttuu kuitenkin hänen seksuaalioikeuksiensa toteutumisen estämiseksi. Osasyynä oikeuksien toteutumatta jäämiseen ovat myös yhteiskunnassa vallalla olevat normit ja asenteet, jotka kaventavat kehitysvammaisten henkilöiden mahdollisuuksia toteuttaa seksuaalisuuttaan. Kehitysvammaisten on usein vaikea käyttäytyä ja toteuttaa seksuaalisuuttaan yhteiskunnan asettamien normien mukaisesti, ja tämä lisää muiden ihmisten kielteisiä asenteita kehitysvammaisten seksuaalista käytöstä kohtaan. (Urhonen 2011, 7; Kuoppala 2011, 16; Nahkamäki & Väkiparta 2001, 56, 62 - 63.)

Vammaisilla henkilöillä on yhtäläinen oikeus kuin muillakin seksuaalisuutensa toteuttamiseen, seksuaalisuhteessa olemiseen sekä vanhemmuuteen. Vammaiset

henkilöt ovat oikeuksiensa haltijoita, ja heillä on mahdollisuus tehdä omaa elämänsä koskevia päätöksiä. Heidät tulee hyväksyä myös seksuaalisuuttaan ilmentävinä ihmisinä. Onneksi suurimmassa osassa hyvinvointivaltioita terveyden ja seksuaalisuuteen liittyvää tietoa on kohtuullisen hyvin vammaisten ihmisten saatavilla. (Kuoppala 2011, 15; Mahlamäki 2011, 49 - 50.)

2.3 Seksuaaliterveys ja seksuaalikasvatus

Maailman terveysjärjestö WHO määrittelee seksuaaliterveyden seuraavalla tavalla: Seksuaaliterveys on seksuaalisuuteen liittyvän fyysisen, emotionaalisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila. Siinä ei ole kyse vain sairauden, toimintahäiriön tai raihnaisuuden puuttumisesta. (Aho ym. 2008, 34.)

Seksuaaliterveys käsitteenä tarkoittaa seksuaalisen hyvinvoinnin lisäämistä, ja se käsittää kaiken sukupuolielimistä sukupuolielämään. Pohja hyvälle seksuaaliterveydelle saadaan seksuaalioikeuksia kunnioittamalla. Seksuaalikasvatuksen tarkoitus on lisätä tietoja ja taitoja, joiden avulla yksilö selviää seksuaalisuuteen liittyvistä sudenkuopista. Seksuaalikasvatuksella edistetään seksuaaliterveyttä. Edellytyksenä hyvälle seksuaaliterveydelle ja -kasvatukselle on arvostava ja positiivinen asennoituminen seksuaalisuuteen. Asennoituminen lähtee liikkeelle jo varhaislapsuudesta, sillä kotoa saatava myönteinen tai kielteinen pohja vaikuttavat seksuaalisuuden kehittymiseen läpi koko elämän. Esimerkiksi se, miten kotona vastataan lapsen mieltä askarruttaviin kysymyksiin seksuaalisuudesta ja seksistä, on mukana vaikuttamassa kasvavan lapsen myöhempään asennoitumiseen. (Suomela 2009, 13; Aho ym. 2008, 34, 38; Cacciatore 2007, 31. Hovatta & Ojanlatva 1995, 8.)

Tärkeintä seksuaaliterveyden edistämisessä ei ole pelkästään tiedon jakaminen, vaan on annettava käytännönohjeita, jotka ovat helposti sovellettavissa yksilön omaan elämään. Palveluiden saatavuus omalla paikkakunnalla, riskitilanteissa käyttäytyminen sekä vastaanotolle hakeutuminen oikeaan aikaan ovat esimerkkejä

tällaisista käytännönohjeista. Seksuaalikasvatus on hyödyllistä paitsi lapsille ja murrosikäisille nuorille, myös jokaiselle sitä opettavalle taholle, kuten terveydenhoitajille, vanhemmille sekä opettajille. Seksuaalikasvatuksen myötä tuleva tieto voi rikastuttaa seksielämää, muuttaa virheelliset käsitykset oikeiksi sekä ehkäistä ja ratkaista mahdollisia ongelmia. Seksuaalikasvatus on siis kohderyhmästä riippumatta tärkeää, eikä sen tule olla rajoittunut ainoastaan koulun oppitunteihin. (Aho ym. 2008, 35; Hovatta & Ojanlatva 1995, 9.)

Seksuaalikasvatus on kysymyksiin vastaamista, jokaisen oikeuksista kertomista sekä käsitteiden avaamista. Puhuttaessa seksuaalisuudesta tiedon tulisi lähteä aina terveyden näkökulmasta. Liian usein seksuaalikasvatus lähtee kuitenkin liikkeelle siitä, että nuoria pelotellaan sukupuolitaudeilla sekä ei-toivotuilla raskauksilla. Liika keskittyminen näihin seksin aiheuttamiin ongelmiin vahingoittaa myönteisen asenteen kehittymistä ja samalla estää terveestä seksistä ja seksuaalisuudesta nauttimista. Seksuaalisuus tulisikin ongelmien sijaan nähdä voimaannuttavana tekijänä. (Hovatta & Ojanlatva 1995, 8; Cacciatore 2007, 49.)

Nuoruus on erityistä aikaa seksuaalisuuden kehittymiselle. Murrosikäisen nuoren seksuaaliterveyttä voidaan edistää muun muassa antamalla asennekasvatusta, vahvistamalla itsenäistä päätöksentekokykyä sekä sosiaalisia taitoja. Seksuaalikasvatus siis sisältää itsessään myös elämäntaitojen opettelua ja ihmiseksi kasvamista. Tarpeettomien riskien ottaminen on tyypillistä silloin, kun nuori ei ole saanut riittävästi tietoa ja taitoja seksuaaliterveyteen liittyvissä asioissa. Nuoren itsetunnon sekä seksuaali-identiteetin rakentuminen ovat tukemisen kohteena seksuaalikasvatuksessa. (Aho ym. 2008, 38 - 39; Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 159.)

Yksilö, joka on seksuaalisesti terve, osaa olla iloinen ja nauttia seksuaalisuudestaan ja pystyy olemaan tasa-arvoisessa seksuaalisessa kanssakäymisessä. Seksuaaliterveys on olennainen osa aikuisen ihmisen hyvinvointia. Seksuaaliterveyteen ja -kasvatukseen tulisi kuulua raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisyn lisäksi myös yksilön tukemista tasa-arvoisen ja toista kunnioittavan ihmissuhteen rakentamiseen. Seksuaalisuus tuottaa onnellisuutta ja mielihyvää silloin, kun siitä muistaa pitää hyvän huolen. (Valkama 2003, 12 - 13.)

3 KEHITYSVAMMAISUUS JA SEKSUAALISUUS

3.1 Ympäristön suhtautuminen kehitysvammaisen seksuaalisuuteen

Älyllisen vamman vuoksi kehitysvammaisten ajatellaan olevan lapsia, joilla ei voi olla minkäänlaisia seksuaalisia tarpeita. Jokaisella kehitysvammaisella on silti omat seksuaaliset mieltymyksenä ja tarpeensa. Yleensä seksuaalisuus ei ole vammaiselle ongelma, pikemminkin ympäristölle. Ympäristön saattaa olla vaikea ymmärtää ja hyväksyä näitä vammaisen henkilön seksuaalisia haluja. Tuen ja avun tarpeen ulottuessa myös seksuaalisuuteen liittyviin asioihin saattaa ympäristö rajoittaa vallankäytöllään henkilön seksuaalioikeuksia. Esimerkiksi henkilön kysymyksiin jätetään vastaamatta, itsetyydytys kielletään eikä aiheesta saa puhua lainkaan. (Henttonen 2005; Niinivirta 2008.)

Ohjaus ja neuvonta jäävät vähäiseksi erityisesti silloin, jos seksuaalisuuden kanssa on vaikeuksia. Pahimmassa tapauksessa saatetaan ajatella, ettei seksuaalisuuden ilmentäminen, saati sitten seksin harrastaminen, kuulu kehitysvammaiselle. Opastus koetaan usein turhaksi, sillä ajatellaan, ettei kehitysvammaisella ole minkäänlaista tarvetta ilmentää seksuaalisuuttaan tai kykyä harrastaa seksiä. Jos kehitysvammaisen ei osaa harrastaa seksiä, se ei tarkoita, ettei hän pystyisi. Osaminen ja pystyminen ovat kaksi toisistaan riippumatonta asiaa. Ei voi osata, jos ei opasteta. Tietysti kehitysvammaisuudella voi olla vaikutusta seksin harrastamiseen käytännössä, mutta se ei ole yksiselitteinen syy sille, miksi seksi ei suju tai kiinnostata. Kehitysvammaisuuden lisäksi on kuitenkin aina huomioitava yksilön ainutlaatuisuus, mieltymykset, toiveet, tarpeet, elämäntilanne ja seksuaalinen suuntautuminen. Jokaisella on yksilöllisesti kehittyviä seksuaalisia tarpeita. Erityisen tärkeää on ohjata ja opastaa kehitysvammaista muun muassa seksuaalisista käyttäytymistavoista, itsetyydytyksestä sekä seksuaalisuuden kehittämisestä. (Niinivirta 2008; Henttonen 2005.)

3.2 Kehitysvammaisen nuoren seksuaalisuus

Kaikki murrosikäiset nuoret käyvät läpi samoja muutoksia. Myös kehitysvammaisella nuorella on samat sosiaaliset, emotionaaliset sekä seksuaaliset tarpeet kuin muillakin. He käyvät läpi samoja seksuaalisen kehityksen vaiheita. Seksuaalisuuden kehittyminen saattaa tosin olla viivästynyttä johtuen ymmärrysvammasta, lisävammoista tai sairauksista. Kuitenkin kehitysvammaisen ihminen ilmaisee seksuaalisuuttaan, toteuttaa seksuaalista toimintaa ja tunnistaa seksuaalisia impulsseja vammansa tason mukaisesti. Ei voida kuitenkaan olettaa, että kaikki seksuaalisuuteen liittyvät ongelmat johtuisivat ainoastaan kehitysvammaisuudesta. Suuri osa murrosikäisistä nuorista kokee sosiaalista kömpelyyttä ja heikkoa itsetuntoa, ja heillä on vähän sosiaalisia suhteita. Erityistä tukea tarvitsevan nuoren seksuaalikasvatuksessa ja -ohjauksessa on tärkeää huomioida yksilöllisyys. Jokainen ihminen, myös erityisen tuen tarpeessa oleva, on yksilö vahvuuksineen ja heikkouksineen. (Henttonen 2005; Niinivirta 2008.)

Kehitysvammaisella nuorella on usein vähemmän kokemusta seurustelusta, sillä ympäristö ei välttämättä tue tai rohkaise tällaisiin ihmissuhteisiin. Seurustelukumppanin löytymistä saattaa vaikeuttaa kontaktien vähyyys samanikäisiin nuoriin, sillä sosiaalinen verkosto on usein pienempi verrattuna muiden murrosikäisten ystäväpiiriin. Seurustelu- ja ystävyys-suhteiden luomiseksi olisi tärkeää harjoitella nuoren kanssa myös keinoja, miten muihin ihmisiin olisi hyvä tutustua. Esimerkiksi kehitysvammaisen ei ehkä koe puolittutun ihmisen halaamista kummallisena vaan pitää sitä ainoastaan hyvätahdon eleenä. Halattavana oleva osapuoli saattaa kuitenkin kokea tilanteen epämukavana tai jopa ahdistavana. Epämukavasta tai ahdistavasta alkutilanteesta on vaikeaa aloittaa uuden ystävyys-suhteen solmimista. Siksi henkilökohtaisten intiimirajojen opettaminen helpottaa uusiin ihmisiin tutustumista. (Niinivirta 2008; Henttonen 2005.)

3.3 Kehitysvammaisuuden tason vaikutus seksuaalisuuteen

Seksuaalinen kehitys on useimmiten ikätasonmukaista lievästi kehitysvammaisilla ihmisillä. Heillä on kyky tutkia seksuaalisia impulsseja ja tarpeita sekä suunnata ja kontrolloida niitä. Lievästi kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat selkeää sanallista seksuaalivalistusta ja -neuvontaa. Lievästi kehitysvammainen ymmärtää oman vammaisuutensa ja erilaisuutensa. Seurustelun pelisäännöt saattavat olla tuntemattomia, ja niitä on vaikea oppia vain havainnoimalla muiden toimintaa. Siksi lievästi kehitysvammainen ihminen tarvitsee opastusta seurustelun ihmeelliseen maailmaan. Sovelioiden seksuaalisten käyttäytymismallien opastus on tärkeää. Lievästi kehitysvammainen ihminen tarvitsee ohjausta ehkäisyasioissa sekä harjoitusta hygienian hoitamisessa ja itsestä huolehtimisessa. (Henttonen 2005.)

Keskiasteisesti kehitysvammainen henkilö pystyy tuottamaan mielihyvää itselleen, mutta tarvitsee sanallisen ohjeistuksen ohella konkreettista apua. Esimerkiksi viittomat, kuvat ja kädestä pitäen opastaminen voivat olla sanallisen ohjauksen tukena. Henkilöt, joiden kehitysvamma on keskitasoa, tarvitsevat apua tunnistaakseen seksuaalisia tuntemuksia ja tarpeita. Heidän on usein vaikea nimetä näitä tuntemuksia, joten opastuksen tulisi keskittyä myös kehon reaktioiden ja tuntemusten väliseen yhteyteen. Ystävyys, ihastuminen, rakastuminen ja rakastaminen saattavat olla keskiasteisesti kehitysvammaiselle henkilölle toisiinsa sekoittuvia tunnetiloja. Tämän takia olisi tärkeää opetella, miten nämä tunteet eroavat toisistaan. Keskiasteisesti kehitysvammaiset henkilöt eivät välttämättä tiedä, miten näitä tunnetiloja ilmaistaan ja miltä ne tuntuvat. (Henttonen 2005.)

Seksuaalinen kehitys on vaikeasti kehitysvammaisella henkilöllä yleensä viivästyntä. Turvallisuuden tunnetta luovat hyvä perushoito ja toistuvat rutiinit. Vaikeasti kehitysvammainen henkilö saattaa toteuttaa seksuaalisuuttaan hallitsematta ja hetken mielijohteesta. Esimerkiksi vaikeasti vammaisen saattaa yleisissä tiloissa tyydyttää itseään. Tällaisissa tilanteissa häntä täytyy opastaa konkreettisin tavoin, kuten ohjaamalla omaan huoneeseen tai vessaan. Sanallisen ohjeistuksen tulee olla yksinkertaista ja selkeää. Vaikeasti kehitysvammaisilla ihmisillä ei ole kykyä ymmärtää seksuaalisen käyttäytymisen seuraamuksia tai seksuaalisuuteen liittyviä soveliaisuussääntöjä. Heilläkin on kuitenkin kyky ja oikeus kokea mielihyvää. Hel-

lyyttä ja kosketusta voidaan antaa esimerkiksi perushoidollisilla kylvetyksillä ja rasvauksilla. Vaikeasti kehitysvammaista hoitavien henkilöiden olisi siis hyvä varata aikaa näiden toimenpiteiden suorittamiseen, vaikka seksuaalisten reaktioiden hyväksyminen voi olla vaikeaa. Intiimialueiden pesutilanne saattaa kuitenkin olla päivän ainoa hetki, jolloin hoidettava saa nautintoa sukupuolielimiensä alueelle. Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön aggressiivinen ongelmakäyttäytyminen saattaa puolestaan johtua seksuaalisen tyydyttämättömyyden aiheuttamasta turhautumisesta. Käyttäytymisen tulkintaa saattaa vaikeuttaa se, ettei vaikeasti vammaisen kykene ilmaisemaan itseään kielellisesti. Ymmärrettävyys vaikeutuu, kun sanat eivät riitä kertomaan. (Henttonen 2005.)

Kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevat kehitysvamman tasosta riippumatta ohjausta itsetyydytykseen. Seksuaaliseen tyydytykseen soveliaat paikat tulee opettaa, vaikka se vaatisikin opettajalta kärsivällisyyttä ja asian toistamista. Opetus ja ohjaus tulee sovittaa jokaiselle yksilöllisesti kaikessa seksuaalisuuteen liittyvässä opastuksessa. Kehitysvammaiselle on tärkeää opettaa, että lapsien ja aikuisten jutut ovat erilaisia. Esimerkiksi aikuinen ei voi mennä tuntemattomien lasten kanssa leikkimään puistoon, vaikka hän haluaisi. Aikuiselle 40-vuotiaalle naiselle on kerrottava, ettei hän ole enää pieni tyttö. Ikäero itsen ja muiden välillä olisi hyvä tiedostaa. Johdonmukaisuus seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa on tärkeää ja käyttäytymissäntöjen tulisi olla samat kaikille. Esimerkiksi jos perheeseen kuuluu myös vammaton nuori, joka saa tuoda tyttöystävänsä yökylään, pitäisi myös kehitysvammaisen saada viettää kahdenkeskistä aikaa seurustelukumppaninsa kanssa. (Henttonen 2005; Niinivirta 2008.)

4 HYVÄKSIKÄYTTÖ JA ENNALTAEHKÄISY

4.1 Seksuaalinen kaltoinkohtelu

Seksuaalisen kanssakäymisen tulee aina pohjautua tasavertaisuuteen ja yhteisymmärrykseen. Siihen ei saa liittyä minkäänlaista vallankäyttöä. Seksuaalisen toiminnan tulee tuolloin olla kummankin haluja ja oikeuksia arvostavaa. Seksuaalinen toiminta on väärin silloin, kun se vahingoittaa itseä, toista tai jotakuta ulkopuolista. Seksistä tulee hyväksikäyttöä silloin, kun vain toinen osapuoli on suostunut seksuaaliseen toimintaan. Toinen osapuoli voi myös kehitystasonsa takia olla kypsytön antamaan suostumusta toimintaan, jonka tarkoitusta ei välttämättä edes täysin ymmärrä. Myös toisen henkilön taivuttelemisen johonkin hänen itsemääräämisoikeuttaan loukkaavaan tekoon on hyväksikäyttöä. (Aho ym. 2008, 29 - 30; Rikoslaki §20.)

Seksuaalista kaltoinkohtelua on kaikki vasten omaa tahtoa tai suostumusta tapahtuva seksuaalinen toiminta. Pakottaminen, uhkailu, kiristäminen, taivuttelemisen sekä lahjonta ovat rangaistavia tekoja etenkin silloin, kun tavoitteena on seksuaalisen mielihyvän tavoittelu. Tämä kaikki kattaa paitsi pakottamisen yhdyntään ja suuseksiin, myös suutelemiseen ja seksiin liittyvien asioiden katsomisen tai kuuntelemisen sekä itsensä tai toisen koskettelemisen. Lisäksi seksuaalisiin tarkoituksiin kuvaaminen ilman lupaa sekä valokuvien julkaiseminen internetissä täyttävät kaltoinkohtelun kriteerit. Tällainen toiminta on paitsi laitonta, myös täysin hyvän maun vastaista ja epäeettistä. Rangaistavaa on myös hyväksikäyttöön tähtäävä seksuaalinen toiminta tai sen yritys sellaisen henkilön kanssa, joka esimerkiksi sairauden tai vamman takia ei pysty puolustamaan itseään tai kieltäytymään seksuaalisesta toiminnasta. (Aho ym. 2008, 29 - 31; Rikoslaki §20.)

Seksuaalinen väkivalta ilmenee paljon monimuotoisempana, mitä voisimme kuvitella. Psykykkiseen väkivaltaan voi esimerkiksi liittyä uhrin uhkaileminen kostolla tai muulla teolla, mikäli hän kertoo kokemastaan eteenpäin. Taloudellinen väkivalta

puolestaan liittyy rahankäytön kontrolloimiseen. Väkivallan tekijä saattaa estää uhria käyttämästä omia varojaan, mikä johtaa aina vain kasvavaan riippuvuuteen tekijästä. (Henttonen 2011, 39.)

4.2 Seksuaalisen kaltoinkohtelun uhrin

Seksuaalisen kaltoinkohtelun uhri voi olla kuka tahansa ulkoisesta olemuksesta, sosiaalisesta asemasta tai iästä riippumatta. Erityisesti nuoret tytöt ovat alttiita seksuaaliselle kaltoinkohtelulle, sillä ympäristön seksuaalisuuden voimakas korostuminen sumentaa yhteiskunnan hyväksymien käyttäytymistapojen raameja. Nykyaikana nuorille on luotu kuva siitä, että seurustelusuhteissa tärkeintä ovat yhdynät ja orgasmit. Omien rajojen ylittämisen kannustus saa vielä kehityksellisesti kypsyttömän nuoren ajattelemaan, että hänen on haluttava sellaista, mitä ei oikeasti halua. Esimerkiksi he saattavat kuvitella, että ryhmäseksiä on kokeiltava, koska kaikki muutkin kokeilevat. Törkeän väkivaltarikoksen uhriksi joutunut tyttö saattaa jopa luulla vain harrastaneensa tavanomaista seksiä. (Valkama 2003, 15.)

Mediassa seksuaalisuuden ylikorostaminen, muun muassa muodin, mainonnan sekä musiikkivideoiden yhteydessä, antaa nuorelle vääristyneen käsityksen siitä, millaista on terve seksuaalisuus. Mediassa seksuaalisuus liitetään usein voimakkaasti osaksi itsenäistä ja vapaata elämäntyyliä. Tämä lisää harhakuvaa siitä, että mitä enemmän näyttää paljasta pintaa, mitä enemmän kokeilee kaikkea uutta ja mitä enemmän harrastaa seksiä, sitä enemmän on oman elämänsä herra. (Valkama 2003, s.15.)

Seksuaalista kaltoinkohtelua tapahtuu yhä enemmän internetissä ja sosiaalisessa mediassa. Nykyään myös matkapuhelimet ja pelikonsolit mahdollistavat seksuaalisen häirinnän ja seksikumppaneiden etsimisen. Virtuaaliverkon kautta on helppo olla yhteydessä myös sellaisiin henkilöihin, joihin ei muutoin olisi mahdollista luoda kontakteja. Vuorovaikutus ja tutustuminen tapahtuvat huomattavasti nopeammalla tahdilla kuin oikeassa elämässä. Lisäksi internetissä on matalampi kynnyksensä syyllisyyttä hyväksikäytöksi luokiteltaviin tekoihin, sillä omien tietojen salaaminen ei ole ko-

vinkaan haastavaa. Tämä lisää tunnetta siitä, ettei omilla teoilla ole seurauksia. Eryityisesti lapset ovat riskiryhmä internetissä tapahtuvalle hyväksikäytölle, koska he ovat luonnostaan kiinnostuneita seksuaalisuuteen liittyvistä asioista sekä etsivät aikuisen hyväksyntää ja tunnetta siitä, että heidät koetaan tärkeiksi. Usein internetissä tapahtuva kiristäminen, esimerkiksi lapsesta otettujen kuvien julkaisemisella tai uhkailu lapselle häveliäiden asioiden paljastamisella vanhemmille, tuottaa lapselle häpeää. Tämä saa hyväksikäytösuhteen vain jatkumaan. (Saukko 2012.)

4.3 Seksuaalisen kaltoinkohtelun seuraukset ja jälkihoito

Seksuaalisen kaltoinkohtelun uhrin käsitys muista ihmisistä, omasta itsestä sekä maailmasta muuttuu kielteisemmäksi. Muut ihmiset nähdään kaltoinkohtelun jälkeen ehkä epäluotettavina tai pahoina. Uhrin perusluottamus ympäröivään maailmaan horjuu, sillä se koetaan turvattomaksi, epäluotettavaksi sekä ennakoimattomaksi. Tällaisten traumaattisten kokemusten jälkeen on ymmärrettävää, että uhrin tunne-elämä järkkyy. Uhri saattaa kokea pelkoa, vihaa, arvottomuuden ja turvottomuuden tunnetta sekä häpeää. Seksuaalinen hyväksikäyttö on altistava tekijä, kun puhutaan pitkäkestoisista mielenterveysongelmista. Monet elämän osa-alueet kokevat muutoksia seksuaalisen kaltoinkohtelun jälkeen. Sosiaalinen elämä, seksuaalinen hyvinvointi sekä taloudellinen tasapaino saattavat järkkäytyä. Seksuaalisen kaltoinkohtelun uhrilla on suurempi riski ajautua päihteiden väärinkäyttöön, ja heillä saattaa olla itsetuhoisia ajatuksia sekä itsetuhoista käyttäytymistä. (Saukko 2012; Raijas 2003, 35, 38.)

Seksuaalisen kaltoinkohtelun tultua ilmi, pitäisi toimenpiteisiin ryhtyä heti. Uhrin kertomus tapahtuneesta tulee kirjoittaa sanasta sanaan muistiin. On tärkeää osoittaa uskovansa uhrin kertomusta tapahtuneesta, vaikka tietojen luotettavuus tuleekin tarkistaa. Jos omat tiedot ja taidot eivät riitä, tulee ottaa yhteyttä sellaiseen henkilöön, joka osaa tarvittaessa hoitaa asiaa eteenpäin. Uhri tulee huolehtia terveydenhuollon tutkimuksiin mahdollisimman pian. Seksuaalinen kaltoinkohtelu tai sen yritykset on aina rangaistava teko, joten poliisille tulee tehdä tapauksesta tutkin-

tapyyntö. Uhrin ja hänen lähipiirinsä tulee saada tarvitsemaansa tukea tilanteesta selviytymiseen. Tällaisen kokemuksen jälkeen on etsittävä apua myös uhrin kanssa työskenteleville henkilöille. Uhrille on mahdollista järjestää myös esimerkiksi seksuaaliterapiaa vaikeasta tilanteesta toipumiseksi. Seksuaali- ja turvataitokasvatus on viimeistään tässä vaiheessa uhrille välttämätöntä, jos sitä ei ole jostain syystä aloitettu jo aikaisemmin. Seksuaalisesta kaltoinkohtelusta toipuminen on aika vevä prosessi, mutta ajan saatossa läheisten tulisi löytää uudestaan luottamus siihen, että uhri selviytyy elämästä jatkossakin. (Niinivirta 2008.)

4.4 Vammaiset hyväksikäytön riskiryhmänä

Hyväksikäytön ennaltaehkäisy mahdollistaa omalta osaltaan ihmisoikeuksien toteutumista. Sukupuolesta tai seksuaalisesta suuntautumisesta huolimatta jokaisella meistä on oikeus harjoittaa seksuaalisuuttamme ilman väkivaltaa ja pakottamista, eikä kenenkään tarvitse kärsiä kidutuksesta tai alentavasta kohtelusta. Hyväksikäytön ennaltaehkäisyn tarkoitus korostuu erityisesti naisten ja vammaisten kohdalla. Tutkimusten mukaan sekä vammaiset naiset että miehet joutuvat useammin seksuaalisen väkivallan kohteiksi kuin vammattomat. Kehitysvammainen nainen kohtaa arvioiden mukaan seksuaalista kaltoinkohtelua 4 - 10 kertaa todennäköisemmin kuin vammaton nainen. Olipa kaltoinkohtelu arkipäivän askareissa avustamatta jättämistä tai seksuaalista väkivaltaa, on vammaisella aina suurempi riski joutua uhriksi. (Henttonen 2011, 38 - 40.)

Avustustoimenpiteissä vaaditaan paljon fyysistä kontaktia ja läheisyyttä. Mitä enemmän vammainen henkilö on riippuvainen toisten ihmisten avusta arjessaan, sitä suurempi riski hänellä on joutua seksuaalisen hyväksikäytön tai väkivallan kohteeksi. Avusta riippuvaisen vammaisen on vaikea paljastaa hyväksikäyttäjäänsä avun loppumisen pelossa. Lisäksi on mahdollista, ettei kehitysvammainen tai monivammainen pysty ilmaisemaan sitä, mitä on tapahtunut. Mitä rajoittuneempi toimintakyky henkilöllä on, sitä enemmän hän tarvitsee apua myös yksityisten asioiden hoitamisessa, kuten intiimihygieniasa. Vammaisen henkilön tottuessa

vieraiden ja tuttujen ihmisten toistuvaan kosketukseen myös intiimialueellaan hänen on vaikea erottaa hyväksikäyttöön tähtäävää kosketusta hoivaavasta kosketuksesta. Esimerkiksi fyysisesti vammaiset naiset, jotka ovat tarvinneet runsaasti apua ja hoivaa päivittäisessä arjessaan, ovat todenneet, että he eivät olisi edes osanneet kieltäytyä seksistä. Vammaisen ihmisen on vaikea erottaa hoivatilanteessa tapahtuvaa kosketusta seksuaalisesta koskettelusta. Tämän takia voi tuloksena olla jopa se, että henkilö ymmärtää vasta vuosia myöhemmin tulleen raiskatuksi hoivatilanteessa. (Henttonen 2004; Henttonen 2011, 39, 41.)

Seksuaalista kaltoinkohtelua tapahtuu usein paikoissa, joissa vammaiset ihmiset asuvat, käyvät koulua tai työskentelevät. Näin hyväksikäyttäjää on monesti vammaiselle luotettava ja tärkeä henkilö. Tämän tyyppisistä läheisistä ihmissuhteista johtuen hyväksikäyttö ja kaltoinkohtelu kestävät yleensä kauemman aikaa vammaisilla kuin vammattomilla henkilöillä. Hyväksikäytösuhde voi jatkua jopa vuosia, ja väkivaltatilanteet saattavat toistua usein. Erityisesti tällaiset tilanteet ja hyväksikäytön taustat saavat miettimään vammaisille ihmiselle suunnatun turvataitokasvatuksen merkitystä ja vaikuttavuutta tänä päivänä. (Henttonen 2011, s. 39 - 40.)

Kehitysvammaisen ihmisen valinnanvapauden ja itsemääräämisoikeuden ollessa rajoittunutta koko heidän ympärillä oleva maailma keskittyy muiden ihmisten päätöksiin ja tekoihin. Kehitysvammaisen on lähes mahdotonta kyetä elämänsä myöhemmässäkään vaiheessa itsenäisiin päätöksiin ja sanomisiin, jos kaikki on päätetty ja sanottu puolesta varhaislapsuudesta saakka. Niin lähellä mutta kuitenkin niin kaukana omasta elämästään elävä kehitysvammainen ei osaa tai pysty tunnistamaan seksuaalisen kaltoinkohtelun merkkejä (Henttonen 2004). Silloin ei ole kukaan vieressä sanomassa, mitä pitäisi tehdä tai sanoa.

Jos vammaisen ei itse koe, että hänen vartaloaan ja persoonaansa kunnioitettaisiin, ei hänelle synny kokemusta itsestä autonomisena yksilönä. Täten on vaikeaa kieltäytyä tilanteista, jollei tiedä sen olevan alun perinkään mahdollista. Kaikki tämä liittyy vammaisen ihmisen oman päätäntävällän ja mielipiteiden kuuntelemiseen ja kunnioittamiseen. Huono itsetunto saa tutkimusten mukaan vammaisen ihmisen monesti ajautumaan ihmissuhteisiin, joihin liittyy toistuvaa seksuaalista kaltoinkohtelua. Alhaisen itsetunnon takia vammaisen ihminen saattaa sietää lähes millaista kohtelua tahansa ja pyrkii miellyttämään kumppaniaan, koska hyväksytyksi tuleminen on niin suuri. Tällainen käytös saattaa johtaa niinkin vakavaan

seksuaalisen väkivaltaan, että se jopa uhkaa hänen henkeään ja terveyttään. Sek-suaalisen hyväksikäytön ennaltaehkäisy lähtee siis pienistä teoista ruohonjuurita-solta. (Henttonen 2004; Henttonen 2011, 41 - 42.)

Heikentyneen toimintakyvyn takia vammaisen henkilön on usein vaikea puolustaa itseään ja vaikuttaa omaan elämäänsä. Tieto erilaisista tukitoimista ja saatavilla olevista palveluista on vähäistä. Vammaiset eivät aina tiedä, mistä he voisivat saa-da apua tai minne hakeutua turvaan. Useimmiten tällaisia palveluita tarjoavissa paikoissa ei ole saatavilla vammaisille ihmisille tarpeeksi asiantuntevaa apua. Yk-sinkertaisesti vammaisia asiakkaita ei osata ottaa vastaan. On myös mahdollista, etteivät vammaiset hae apua, koska heidän kokemansa väkivalta aiheuttaa hä-peää. Avun hakemista saattaa hankaloittaa myös pelko saavutetun itsenäisyyden ja asumistavan menettämisestä. Esimerkiksi jos kehitysvammainen nainen on saavuttanut mahdollisuuden liikkua itsenäisesti kotikaupungissaan ja tulee sitten raiskatuksi, on hyvinkin mahdollista, että hän joutuu tapauksen tultua ilmi muutta-maan valvotumpaan asumismuotoon, kuten asuntolaan. (Henttonen 2011, 41.)

4.5 Hyväksikäytön ennaltaehkäisy

Hyvä turvataitokasvatus lähtee liikkeelle jo varhaisnuoruudessa, oli kyseessä sit-ten vammaisen tai vammaaton nuori. Tervettä seksuaalisuutta tulee suojata ja siitä tulee keskustella avoimesti. Kun parhaamme mukaan pyrimme edistämään lapsen tai nuoren tervettä kasvua ja kehitystä, se jo itsessään suojaa sopimattomilta sek-sisuhteilta ja madaltaa myös nuoren kynnystä kertoa aikuisille epämukavista ta-pahtumista tai tilanteista. Sekä työntekijän että vanhemman on puhuttava nuorten kanssa sellaisistakin asioista, joita ei uskoisi nuoren koskaan kohtaavan. Nykyai-kana on valitettava tosiasia se, että jo alle kouluikäiselle lapselle on kerrottava, että tuntemattoman ihmisen mukaan ei missään nimessä saa lähteä eikä häneltä saa ottaa esimerkiksi rahaa. Pelottelu ei ole tarpeen, mutta asioista kuuluu kertoa suoraan ja antaa lapselle käytännön neuvoja siitä, miten riskitilanteissa tulisi toi-mia. Ylisuojelua ei ole se, että varustaa lapsen yllättävienkin tilanteiden varalle.

Vaikka emme parhaimmallakaan ammattitaidolla tai vanhemmuudella pystyisi varjelemaan lapsia kaikilta huonoilta vaikutteilta, voimme kuitenkin antaa heille valmiuksia käsitellä kokemaansa sekä auttaa tiedostamaan, mikä on oikein tai väärin, hyvää tai pahaa. (Kinnunen 2001, 169 - 170, 174; Cacciatore 2007, 39.)

E erityisen tärkeää olisi, että vammaisen henkilön elämänpiiriin kuuluisi lukuisia luottamuksen arvoisia ihmisiä, joiden kanssa hän olisi säännöllisesti tekemisissä. Tällaiset luottamukselliset ja turvaa antavat ihmissuhteet ennaltaehkäisevät seksuaalista kaltoinkohtelua sekä nopeuttavat hyväksikäytön huomaamista ja avun hakemista sekä sen saamista. Sosiaalisen verkoston puute, yksinäisyys ja hyvien roolimallien vähäisyys voivat olla syynä sille, että vammaisen henkilö ajautuu toistuvasti vahingollisiin seksuaalisiin suhteisiin. Riittävä tuki ja tunne yhteiskuntaan kuulumisesta edistävät hyväksikäytön ennaltaehkäisyä. (Henttonen 2011, 41 - 42.)

5 SELKOKIELISYYS

5.1 Selkokieli

”Opi käyttämään pieniä

sanoja suurista asioista.

Se on vaikeaa.

Mutta pienillä sanoilla sanot,

mitä todella tarkoitat.”

- Arthur Kudner, ”Suuret ja pienet sanat”

Selkokieli on yksi suomen kielen muodoista, ja se on yleiskieltä huomattavasti luettavampaa ja ymmärrettävämpää kieltä. Sen sisältöä, sanastoa ja rakennetta on mukautettu kohderyhmälle sopivammaksi. Selkokielestä hyötyvät ihmiset, joiden on hankalaa ymmärtää ja/tai lukea yleiskieltä. Selkokielellä tuotetun puheen tai tekstin tulee olla selkeästi helpommin ymmärrettävää kuin yleiskielen. Sen tarkoituksena ei ole korvata yleiskieltä vaan mahdollistaa tiedon saanti kaikille niille, joille yleiskieli on aivan liian haastavaa. Selkokieli palvelee erityisryhmiä, ja se on yleisesti hyväksytty kielimuoto. Suomessa selkokieltä tarvitsee arviolta 200 000 - 350 000 ihmistä, mikä tarkoittaa noin 4 - 7 prosenttia koko väestöstä. (Virtanen 2009, 16 - 17, 24.)

Jokaisella yhteiskuntaan kuuluvalla jäsenellä on oikeus saada itselleen tarpeellista tietoa. Näin myös tasa-arvoon perustuen kaikilla tulee olla yhtäläinen oikeus vammasta tai sairaudesta huolimatta saada tietoa itselleen sopivassa muodossa. Oikeuden toteutumiseksi tarvitaan selkomateriaalia. Selkokielen käyttäjien kannalta tärkeintä on tiedollinen saavutettavuus ja tiedotuksen saavutettavuus. Esimerkiksi

selkokieline opastus ja selkokieline kirja ovat oivallisia tapoja toteuttaa tiedollista saavutettavuutta. Tiedottamisen saavutettavuus puolestaan keskittyy vaikkapa esitteiden ja opasteiden ulkonäön ja kielen selkeyteen. Tähän liittyy olennaisena osana myös se, että verkkosivut ovat helposti saatavilla ja mainonta on kohdennettu erityisryhmille. (Virtanen 2009, 20 - 22.)

5.2 Selkokielestä eniten hyötyvät ryhmät

Kuinka moni suomalainen pystyy lukemaan esimerkiksi lakitekstiä pysähtymättä välillä miettimään, mitä lauseet tarkoittavat? Lehtijuttu sivistyssanoineen voi tuottaa vaikeuksia myös valtaväestölle värikkään kielensä takia. Näin ei välttämättä voida olettaa erityisryhmään kuuluvan henkilönkään käsittävän tekstin sanomaa tai tarkoitusta. Erään 12 - 14 -vuotiaalle suunnatun yleiskielisen seksivalistusoppaan sisällön ymmärtäminen tuotti vaikeuksia jopa aikuisille yleiskieltä käyttäville korkeakouluopiskelijoille. Mahtavatko kirjoittajat todella tiedostaa kohderyhmiensä kielellisen tason? Ovatko kirjoittajat tietoisia siitä, kenelle he kirjoittavat ja mikä on kohderyhmälle oikeasti tarpeellista ja ajankohtaista tietoa?

Selkokielen tarve voi tulla sikiö- tai lapsuusajan kehityksestä johtuen, aikuisena tai vasta seniori-ikäisenä. Selkokielestä hyötyvät monet muutkin ryhmät kuin kehitysvammaiset. Näitä ryhmiä ovat esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset, tarkkaavaisuushäiriöiset, autismin kirjoon kuuluvat, muistihäiriöiset sekä henkilöt, joilla on kielellisiä vaikeuksia. Lisäksi selkokielen tarvetta on mielenterveyskuntoutujien, syrjäytyneiden sekä aivoverenkierron häiriöistä toipuvien henkilöiden parissa. Kuten edellä mainitusta luettelosta voidaan havaita, yllättävän moni hyötyy selkokielestä. (Virtanen 2009, 37 - 40.)

Lukijat jakautuvat taitaviin ja heikkoihin lukijoihin. Selkokielen tarve on suurempi heikkojen lukijoiden ryhmässä. Heikot lukijat eivät tutustu tekstin aiheeseen ennen lukemisen aloittamista eivätkä he mieti, ymmärtävätkö saamaansa tietoa. Heikko lukija ei keskity pelkästään lukemiseen vaan puuhailee lukemisen ohessa montaa muuta asiaa yhtä aikaa. Ymmärtääkseen tekstin sanomaa paremmin heikko lukija

korjaa harvoin lukemistekniikkaansa. Sen sijaan hän lukee tekstiä toistamiseen, usein turhaan, ymmärtämättä kuitenkaan tekstin varsinaista merkitystä. (Virtanen 2009, 26 - 27.)

6 OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELU

6.1 Aihevalinnan perustelut

Toiminnallisen opinnäytetyömme aiheena oli kehitysvammaisille murrosikäisille nuorille tarkoitettu seksuaalivalistusopas. Idea ja ajatus toiminnallisesta opinnäytetyöstä lähti ensimmäisen kerran liikkeelle keväällä 2011. Valitsimme kyseisen aiheen, koska olemme itse nähneet työelämässä, että seksuaaliasioita käsittelevä opas olisi tarpeen. Tällaista pientä, tiivistä, selkokielistä tietopakettia ei ollut aikaisemmin vielä olemassa. Toiveenamme olisikin, että opas tulisi valtakunnalliseen levitykseen, esimerkiksi oppilaitoksiin, toimintakeskuksiin tai asuntoloihin.

Otimme jo keväällä 2011 yhteyttä Kehitysvammaisten tukiliittoon, missä oltiin avoimia ja kiinnostuneita aiheestamme. Aihe sai kypsyä kesän ajan, ja syksyllä 2011 sovimme tapaamisesta tukiliiton väen kanssa. Tapaaminen Tampereella oli 29.9.2011. Tuolloin kävimme läpi yhteisiä intressejä ja ideoita opinnäytetyömme tiimoilta sekä pohdimme rahoitusta ja toteutustapaa. Ajatus hyväksikäytön ennaltaehkäisyyn liittämistä aihepiiriin tuli tukiliitolta, mikä meidän mielestämme sopi oppaan sisältöön loistavasti. Kehitysvammaisten tukiliitto ry lupautui auttamaan selkokielisyydessä ja muun materiaalin hankinnassa. Toiveenamme on alusta alkaen ollut oppaan saaminen levitykseen ja sinne, missä sitä tarvitaan. Keskustelimme tukiliiton kanssa myös rahoituksesta, mutta järjestön rahat olivat sidottuina jo muihin projekteihin. Seuraavan vuoden budjetin ollessa vielä avoin tukiliitto mietti internetversion ohella myös paperiversion painattamista. Tämä kaikki jäi kuitenkin vielä auki, eikä mitään sopimuksia tehty. Tuolloin harkitsimme myös muiden sponsoreiden hankkimista sekä yhteydenottoja muihin järjestöihin oppaan painattamiseksi.

Lopullinen varmuus aiheen valinnasta saatiin Kehitysvammaisten tukiliiton positii- visesta ja kannustavasta palautteesta sekä alan muiden asiantuntijoiden innostuksesta aihetta kohtaan. Kaikki olivat kanssamme samaa mieltä siitä, että tällaiselle

oppaalle olisi paljon käyttöä. Toivoisimme oppaan löytävän jokaisen kehitysvammaisen nuoren taskuun ja rauhassa tutustuttavaksi. Tietysti oppaasta voi olla apua myös vanhemmille ja työntekijöille, joilla on vaikeuksia ymmärtää tai selittää vammaisen nuoren seksuaalisuuteen liittyviä asioita. Olemme kuulleet kysymyksiä työntekijöiden, esimerkiksi avustajien, taholta, kuinka näistä asioista tulisi kertoa ja miten kysymyksiin pitäisi oikein vastata.

Halusimme opinnäytetyön teoriaosuuden vastaavan kysymykseen siitä, miksi tällaista opasta tarvitaan. Olemme halunneet teoriaosuudessa perustella selkokieli-syyden tarvetta sekä turvataito- ja seksuaalikasvatuksen merkitystä erityisesti kehitysvammaisten nuorten kohdalla. Koimme seksuaalioikeuksien korostamisen merkittäväksi osaksi opinnäytetyötämme. Olemme pyrkineet teoriaosuudessa perustelemaan myös hyväksikäytön ennaltaehkäisyn tärkeyttä eri lähteiden ja tutkimustulosten valossa. Teoriaosuuden lukemisen jälkeen lukija toivottavasti ymmärtää oppaamme merkittävyyden sekä yksilölle että yhteiskunnalle.

6.2 Oppaan työstäminen

Valitsimme oppaan pääaiheiksi murrosiän, ihastumisen, rakastumisen ja seurustelun, seksin sekä hyväksikäytön ennaltaehkäisyn. Murrosiästä kirjoitimme tiiviin ja selkeän tietoiskun olettaen, että näitä asioita käydään kouluissa hieman perusteellisemmin läpi. Ihastumisesta, rakastumisesta, seksistä ja seurustelusta pyrimme vastaamaan monia nuoria askarruttaviin kysymyksiin. Miten ihastuminen ilmenee ja miltä se voi tuntua? Kuinka siitä voi kertoa? Entä jos tulee rukkaset? Mitä tehdään, kun seurustellaan? Kuinka erotaan? Mikä on hyväksyttävää käytöstä julkisella paikalla? Mitä ovat itsetyydytys ja seksi? Hyväksikäyttöä ja sen ennaltaehkäisyä lähestyimme kysymyksillä: Mitä tarvitsee sietää? Mikä on soveliasta? Mitkä ovat oman kehon oikeudet? Miten osata sanoa ei? Mistä apua? Mikä on oikein ja mikä väärin?

Osallistuimme tutkimussuunnitelmaseminaariin 8.11.2011, jonka jälkeen aloimme työstää varsinaista opasta. Lähdimme liikkeelle perehtymällä selkokielisyyteen ja

kokoamalla oppaan aiheita sekä lukemalla lisää aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Tutustuimme lisäksi moniin yleiskielisiin murrosikäisille suunnattuihin seksuaalivaltusoppaisiin. Yhtenä toteutuskelpoisena ideana oli myös käydä tiedustelemassa kehitysvammaisilta nuorilta, mitä he haluaisivat tietää ja mistä he haluaisivat lukea enemmän. Suunnitelmiimme kuului alusta alkaen oppaan lähettäminen Selkokeskukseen tarkastettavaksi.

7 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

7.1 Oppaan sisältö ja rajaukset

Emme käyttäneet itse oppaan kirjoittamisessa mitään aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Tämä osaksi myös siitä syystä, ettei sellaista ole. Raisa Cacciatoren laatimat seksuaalisuuden portaat sekä muutama yleiskielinen opas antoivat osviittaa oppaan sisällöstä. Varsinainen teksti kuitenkin syntyi itsestään omien ajatusten ja tiedon pohjalta. Selkokielisyydestä luimme ”Tietoa kaikille” -oppaasta, joka sisältää eurooppalaisen selkokielistandardin, mutta suurin apu tuli Kehitysvammaisten tuki- liitolta sekä Selkokeskukselta palautteen muodossa.

Jaoimme oppaan aihealueet 12 alaotsikkoon, joihin kokosimme kustakin aiheesta tärkeimmiksi kokemamme asiat. Ensimmäiseen murrosikää käsittelevään kappaleeseen laitoimme tietoa kumpaakin sukupuolta koskevista yleisistä kehonmuutoksista. Emme lähteneet käsittelemään hormonitasoon liittyviä seikkoja tai kertomaan esimerkiksi ovulaatiosta, koska halusimme käsitellä kaikista olennaisimpia asioita ja pitää oppaan tiiviinä tietopakettina. Tytöstä naiseksi ja pojasta mieheksi -kappaleissa käsitelimme erikseen murrosiässä tapahtuvia muutoksia. Halusimme kertoa muutoksista emmekä niiden yksityiskohtaisista syistä. Ihastumisosiossa kerroimme siitä, miltä ihastuminen tuntuu ja miten kertoa ihastukselle tunteistaan. Seurustelukappaleessa selitimme, mitä seurustelu on, millainen käytös on soveliasta muiden nähden ja miten seurustelu olisi hyvä päättää. Rakkautta sanana avasimme voimakkaammaksi tunteeksi kuin ihastumista ja kerroimme, että sitä on olemassa monenlaista. Itsetyydytys ja seksi -kappaleissa kerroimme, mitä käsitteet tarkoittavat, kuinka voi itsetyydyttää tai harrastaa seksiä ja sen, ettei kumpaakaan ole soveliasta tehdä ulkopuolisten nähden. Totesimme myös tärkeäksi kertoa, ettei kumpaakaan ole pakko tehdä tai harrastaa. Ehkäisyosiossa katsoimme parhaaksi keskittyä kondomin käytön tärkeyteen ja kertoa, miksi ehkäisyä tulee käyttää. Mainitsimme sukupuolitaudeista ja muista ehkäisykeinoista vain sivulauseessa, sillä muutoin aihealue olisi tullut liian laajaksi. Emme myöskään lähteneet

selostamaan raskauden kulkuun ja synnytykseen liittyviä asioita, sillä toivomme todella, että näitä asioita käsitellään koulun biologian tunneilla riittävästi. Ekan ker-
ran ABC kertoo ohjeita ensimmäistä seksikokemusta silmällä pitäen. Se antaa vih-
jeitä siitä, miten toimimalla seksikokemus olisi mahdollisimman miellyttävä kum-
mallekin osapuolelle ja miten toinen osapuoli otetaan huomioon. Lisäksi kerromme
omassa kappaleessaan, kuinka seksistä voi kieltäytyä sekä milloin ja minkälainen
seksi on väärin. Internetosiossa kerromme internetin hyvistä ja huonoista puolista.

Saimme matkan varrella palautetta aikuinen-sanan käytöstä, esimerkiksi lausees-
sa ”kerro luotettavalle aikuiselle...”, mikä pisti meidät pohtimaan käytön oikeelli-
suutta. Palautteiden antajat olivat huolissaan, tuleeko sanan käytön takia lukijalle
mielikuva, että aliarvioisimme lukijan omaa päätöksentekokykyä tai mielipidettä.
Päätimme kuitenkin jättää sanan oppaaseen, sillä pääasiallinen kohderyhmämme
ovat alaikäiset nuoret, jotka eivät vielä ole itse aikuisia.

7.2 Oppaan merkitys ja tavoitteet

Seksuaalisuudesta on olemassa paljon tietoa ja materiaalia, mutta se ei tavoita
kaikkia ihmisryhmiä. Jokaiselle niin vammaiselle kuin vammattomallekin henkilölle
on mahdollistettava keino tutustua itsenäisesti materiaaliin seksuaalisuudesta. Ma-
teriaalin tulee olla sellaisessa muodossa, että henkilö voi sitä hyödyntää. Esimer-
kiksi näkövammaisen ei näe esitteitä, kuulovammaisen ei kuule luentoja, eikä lii-
kuntavammaisen aina pääse fyysisesti materiaalin lähelle. Kehitysvammaisen ih-
minen pääsee materiaalin lähelle, kuulee ja näkee sen, mutta hän ei välttämättä
vammansa vuoksi kykene ymmärtämään saamaansa informaatiota sen vaikeasel-
koisuuden vuoksi. Oppaamme mahdollistaa tiedon ymmärrettävyyden myös kehi-
tysvammaiselle henkilölle selkokielisyytensä ansiosta.

Halusimme oppaasta tarkoituksella hyvin tiiviin tietopakedin perusasioista, koska
halusimme osaltamme edistää kehitysvammaisten ja vammaisten ihmisten oikeut-
ta yksityisyyteen. Halusimme oppaan olevan helposti saatavilla ilman suuria kus-
tannuksia, jolloin nuoren ei tarvitsisi pyytää sitä erikseen esimerkiksi vanhemmilta.

Toki internetistä löytyy paljon vastaavanalaista materiaalia, mutta kuinka monella kehitysvammaisella on mahdollista päästä tietokoneelle. Kuinka monella on mahdollisuus lukea tietokoneella olevaa materiaalia yksin ilman valvontaa? Kuinka moni kehitysvammaisen osaa käyttää tietokonetta täysin ilman apua? Jatkuvan valvonnan alla eläminen vaikeuttaa tiedon etsimistä, etenkin kun kyseessä on arkaluontoinen aihe. Oppaan tarkoituksena onkin tarjota matalan kynnyksen informaatiota tiedonjanoisille nuorille.

Kuoppalan (2011, 16 - 18) mukaan kehitysvammaiselle ihmiselle tieto tulee muuntaa sellaiseen muotoon, että hän tavoittaa tiedon helposti ja myös ymmärtää saamansa viestin. Henkilökohtainen ohjaus ja neuvonta ovat ensiarvoisen tärkeitä, mutta valitettavasti ne eivät läheskään aina ole mahdollisia toteuttaa. Oppaamme toteuttaa mielestämme vammaisten ihmisten seksuaalioikeuksia, sillä oppaalla takaamme jokaiselle mahdollisuuden päästä käsiksi seksuaalisuuteen liittyvään tietoon. Tällainen ruohonjuuritasolla toimiminen on perusta hyvälle seksuaalikasvatukselle. Haluamme oppaallamme edistää kehitysvammaisten nuorten seksuaaliterveyttä, vaikka emme itse pääsisi paikan päälle havainnollistamaan konkreettisesti, mitä ovat kondomit tai itsetyydytyksen apuvälineet. Tiedon lisäksi nuori tarvitsee neuvoja siitä, kuinka tieto olisi sovellettavissa omaan elämään.

Kehitysvammaisten ihmisten seksuaalisuutta pidetään yhä vaikeana aiheena, vaikkakin edistystä on viime vuosina tapahtunut huomattavasti. Kehitysvammaisen nähdään usein lapsena aikuisen ihmisen sijaan, ja siitä johtuen ajatellaan, että hänen ei kuuluisi harrastaa seksiä tai että hän ei olisi seksuaalinen olento lainkaan. Onneksi vammaisen ihmisen asema on noussut hyväntekeväisyyskohteesta enemmän oman elämän subjektiksi, jolla on oikeus tehdä haluamiaan valintoja ja ilmentää omaa seksuaalisuuttaan itselleen ominaisella tavalla.

Seksuaalisuudesta ja seksuaalioikeuksista tulee puhua avoimesti, jotta myös vammaiset ihmiset voisivat tehdä itse seksuaalisuuttaan koskevia päätöksiä. Seksuaalisuutta koskevan tiedon pimittäminen ja sen saannin rajoittaminen eivät millään tavalla edistä vammaisen ihmisen mahdollisuutta hyväksyä itsensä seksuaalisena olentona. Tällainen toimintatapa ei myöskään edistä vammaisen ihmisen seksuaalisuuden ilmentymistä yhteiskunnan yleisesti hyväksymien normien mukaisesti. Jos kukaan ei kerro, kuinka on soveliaista käyttäytyä, on mahdotonta tietää, kuinka tulisi toimia. Esimerkiksi itsetyydyttäminen julkisella paikalla tai muiden nähden ei

ole hyväksyttävää. Oppaamme antaa siis myös käytännön toimintamalleja erilaisiin tilanteisiin.

Oppaamme viimeisessä osassa käsittelemme hyväksikäytön ennaltaehkäisyä sekä internetissä piileviä vaaroja. Koimme tärkeäksi käsitellä kyseistä aihetta, sillä tiedon puute seksuaalisuudesta sekä seksuaalisesta väkivallasta saattavat altistaa hyväksikäytölle. Myös tässä kohtaa pätevät tiedon rajoittamisen vaikutukset. Kehitysvammaisen ei esimerkiksi voi tietää, millaiset seksisuhteet ovat vahingollisia tai millainen kosketus on hyväksyttävää, jos hänelle ei ole opetettu tarvittavia turvataitoja. Henttosen (2011, 42) artikkelissa ”Oikeus elämään, vapautteen, turvallisuuden ja ruumiilliseen koskemattomuuteen” mainitaan eräs australialainen tutkimus, jossa haastateltiin lievästi kehitysvammaisia henkilöitä seksuaalisuudesta. Haastatteluun osallistuneista miltei puolet oli täysin tietämättömiä, kuinka tulisi toimia epämiellyttävän lähentely-yrityksen sattuessa kohdalle. Miltei puolet vastanneista ei osannut kertoa, kuinka kieltäytyisi seksistä. Tämä tutkimuksen tulos on mielestämme osoitus siitä, että hyväksikäytöstä ja sen ennaltaehkäisystä ei ole riittävästi valistettu. Tästä syystä halusimme lisätä oppaaseemme osion, kuinka kieltäytyä seksistä. Yhä suurempi osa hyväksikäyttötapauksista saa alkunsa internetistä ja etenkin sosiaalisesta mediasta. Siksi koimme tärkeänä liittää oppaaseen myös internetin vaaroista kertovan kappaleen. Kehitysvammaisillakin on oikeus suojella omia rajojaan.

8 OPINNÄYTETYÖN ARVIOINTI

Alkukevästä 2012 syntyi varsinainen opas, jota hioimme monet kerrat saatuaamme arvokasta palautetta eri tahoilta. Vaikka tukiliiton yhteyshenkilö vaihtuikin monta kertaa, jokaisen kommentit ja palaute toivat tuoretta näkökulmaa. Oppaan teksti ja sisältö syntyivät kuitenkin lähes itsestään; ainoastaan selkokieliisyys vaati meiltä erityistä tarkkuutta. Lauserakenteita ja kirjoitusasua muokkasimmekin aivan viime hetkiin saakka. Syksyllä 2012 saimme oppaallemme Selkokeskuksen myöntämän selkologon. Selkologo oppaan kannessa auttaa lukijoita löytämään helpommin itselleen sopivaa luettavaa. Selkologon saaminen oli osoitus siitä, että olimme onnistuneet kirjoittamaan hyvää tekstiä, joka täyttää selkokieliisyyden kriteeristön. Selkologon saaminen oli meille iso asia, ja olemme siitä ylpeitä. Selkologo todistaa meille sen, että olemme onnistuneet siinä missä halusimmekin.

Valitettavasti yrityksemme päästä luetuttamaan oppaan raakaversiota kahteen kehitysvammaisten yläkouluun epäonnistui useista yhteydenottoyrityksistämme huolimatta. Lisäksi yritimme saada palautetta Me Itse ry:ltä, mutta heidän kokouksensa eivät sopineet aikatauluihimme. Oppaan tekemisessä olisi ollut ensiarvoisen tärkeää saada palautetta kehitysvammaisilta itseltään, mutta onneksi selkokieliisyyden asiantuntijat Selkokeskuksessa olivat tukenamme. Olemme saaneet eri asiantuntijoilta positiivista ja kannustavaa palautetta koko matkan ajan oppaamme sisällöstä ja merkityksestä. Kieliasusta saamamme palaute on ollut rakentavaa ja opettavaista selkokieliisyyden ollessa meille vielä vuosi sitten lähes vieras tekstin muoto. Oma arviomme oppaastamme ei ole jäänyt vain subjektiviiseksi mielipiteeksi, vaan olemme saaneet sille vahvistusta ulkopuolisilta tahoilta.

Olemme mielestämme onnistuneet argumentoimaan opinnäytetyössämme monipuolisesti sitä, miksi tällainen opas on syntynyt. Opas vastaa sekä yksilön että yhteiskunnan tarpeisiin. Yhteiskunnallisesti ajatellen opas toteuttaa kaikille meille kuuluvia seksuaalioikeuksia ja vastaa samalla myös erityisryhmien tarpeisiin. Opas on osaltansa mukana edistämässä seksuaalikasvatusta, ja sen tarkoituksena on lisätä seksuaalietoutta etenkin niille ihmisille, jotka eivät sitä riittävästi

muualta saa. Yksilön kannalta katsottuna opas antaa vastauksia yleisimpiin mieltä askarruttaviin kysymyksiin ja ohjeistaa nuorta eri tilanteiden varalle. Oppaan lukemisen jälkeen lukijalla on myös mahdollisuus toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan yhteiskunnan hyväksymällä tavalla. Opas ei anna pelkästään tietoa esimerkiksi murrosiässä tapahtuvista yleisistä kehonmuutoksista vaan luo lukijalle toivottavasti myös tunteen siitä, että ”minä olen hyvä, minä saan olla seksuaalinen ja päätän itse omasta kehostani”. Opas ei toivottavasti jää lukemisen jälkeen pelkiksi sanoiksi paperilla, vaan yksilö löytäisi oppaasta myös tämän syvemmän merkityksen, vaikka pääasiallista kohderyhmää ajatellen se ei aina olekaan mahdollista. Oppaasta olisi ollut mahdollista tehdä miten pitkä teos tahansa, mutta halusimme rajata osiot tiiviiksi tietopaketeiksi. Mielestämme valitsimme oppaaseen keskeisimmät aihealueet.

Lähdeteoksemme ovat olleet monipuolisia ja ajankohtaisia, sekä lähteiden merkitsemisessä on käytetty suurta huolellisuutta. Käyttämämme lähteet ja materiaalit ovat olleet alan ammattilaisten kirjoittamia sekä yleisesti käytettyjä ja näin myös luotettavuudeltaan erinomaisia. Mielestämme olemme määritelleet oppaan kannalta tärkeät käsitteet siten, että ne ovat myös asiaan perehtymättömän ymmärrettävissä.

9 POHDINTA

Oppaan teon aikana pohdimme myös omaa seksuaalisuuttamme ja oma suhtautuminen seksuaalisuuteen liittyviin asioihin yleensä on muuttunut. Olemme avoimempia ja valmiimpia keskustelemaan seksuaalisuudesta. Esimerkiksi nykyisissä töissämme nuorten kanssa seksistä puhuminen on tällä hetkellä luontevampaa kuin ennen oppaan kirjoittamista ja asiaan perehtymistä. Suurin osa ihmisistä kokee punastumista ja pientä häveliäisyyttä puhuttaessa esimerkiksi suuseksistä tai yhdynnästä, mutta meille nämä sanat ovat vain sanoja sanojen joukossa. Koemme ne luonnollisena osana kunkin ihmisen elämää ja seksuaalisuutta.

Hyvä lähtökohta opinnäytetyön kirjoittamiselle oli se, että meillä molemmilla on samankaltainen työhistoria sekä arvomaailma. Kehitysvammaisten seksuaalisuudesta aiheena olisi ollut erittäin vaikea kirjoittaa, jos toinen meistä olisi suhtautunut kehitysvammaisten seksin harrastamiseen tai vaikkapa vanhemmuuteen tabuna tai mahdottomana ajatuksena. Molempien yhtä suuri mielenkiinto ja innostus suunnitella ja toteuttaa tällaista opasta antoi voimaa ja halua viedä työ alusta loppuun. Jaksoimme muistuttaa toisiamme siitä, miksi opasta tehdään ja kuinka suuri merkitys sillä tulisi olemaan. Toisen kannustus auttoi jaksamaan pahojenkin päivien ylitse. Molempien saama aikaisempi työkokemus kehitysvammaisten ihmisten parissa helpotti oppaan suunnittelua ja aihealueiden rajausta.

Missään vaiheessa ei ole ollut epäselvyyttä siitä, kumpi kirjoittaa mistäkin aiheesta, vaan jokainen opinnäytetyön lause on tehty yhdessä. Lauseet ovat täydentäneet toisiaan, kun toinen on aloittanut lauseen ja toinen lopettanut sen. Yhteistyö on sujunut kuin ajatus. Työstimme opinnäytetyön valmiiksi melko itsenäisesti ilman ohjaavien opettajien avustusta. Aikataulujen sovittaminen tuotti meille vaikeuksia lähinnä työasioista johtuen, joten opinnäytetyö venyi pidemmäksi prosessiksi, kuin olimme aluksi ajatelleet.

Haluamme oppaan valtakunnalliseen levitykseen, jotta mahdollisimman moni nuori pääsisi siitä hyötymään. Emme ole tarkoittaneet opasta koristamaan omia kirjahyllyjämme. Työ jatkuu vielä oppaan julkaisemisen tiimoilta, vaikka opinnäytetyö on-

kin valmistunut. Työn päätökseen saaminen on antoisaa ja palkitsevaa, mutta samanaikaisesti haikeaa. Oppaan tekeminen on ollut pitkä tie, mutta ei kivinen. Tie on ollut täynnä oppimisen ja onnistumisen kokemuksia, mutta myös sosionomiksi kasvamisen kasvukipuja. Olemme ylpeitä siitä, mitä olemme saaneet aikaiseksi ja tulevaisuudessa ehkä vielä ylpeämpiä, kun näemme oppaamme käytössä.

LÄHTEET

Aho, T., Kotiranta-Ainamo, A., Pelander, A. & Rinkinen, T. 2008. Puhutaan seksuaalisuudesta. Toimittanut Paula Alkio. Helsinki: Priimuspaino Oy. VL-Markkinointi Oy.

Cacciatore, R. 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin. Opas vanhemmille. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Henttonen, P. 2011. Oikeus elämään, vapauteen, turvallisuuteen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen. Teoksessa Korhonen, E. & Mäkinen, I. (Toim.) Ilman esteitä. Vammaisten seksuaalioikeudet ja kehitys. (s. 38-45.) Helsinki: Nordprint Oy.

Henttonen, P. 2005. Oikeus seksuaalisuuteen. Seksuaalikasvatusessee. Toimittanut Pia Kirkkomäki.

Henttonen, P. 2004. Turvataitokasvatusta kehitysvammaisille. Seksologian essee. Toimittanut: Pia Kirkkomäki.

Hovatta, O. & Ojanlatva A. 1995. Seksuaalisuus kuuluu elämään, opetukseen ja työhön. Teoksessa: Hovatta O., Ojanlatva, A., Pelkonen, R. & Salmimies P. (Toim.) Seksuaalisuus. (s. 7 – 11). Pieksämäki: Kirjakas/Rt-paino. Kustannus Oy Duodecim.

Kinnunen, S. 2001. Tytöt, pojat & seksi. Kuinka tuen lapsen seksuaalista kasvua. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Korhonen, E. 2011. Oikeus yksityisyyteen. Teoksessa Korhonen, E. & Mäkinen, I. (Toim.) Ilman esteitä. Vammaisten seksuaalioikeudet ja kehitys. (s. 36-37.) Helsinki: Nordprint Oy.

Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2010. Portaita pitkin. Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. Juva: WS Bookwell Oy.

Kuoppala, T. 2011. Oikeus tietoon ja koulutukseen. Teoksessa Korhonen, E. & Mäkinen, I. (Toim.) Ilman esteitä. Vammaisten seksuaalioikeudet ja kehitys. (s. 14-20.) Helsinki: Nordprint Oy.

Nahkamäki, K. & Väkiparta, M. 2001. Kehitysvammaisten oppilaiden seksuaalikasvatus. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos. Pro gradu -tutkielma.

Niinivirta, M. 2008. Autismin kirjo ja seksuaalisuus. Luentomateriaali. Saatavilla www-muodossa: [http://www.eskoo.fi/documents/Eskoo%20Autismin%20kirjo%20ja%20seksuaalisuus%2027%208%202008%20\(2\).pdf](http://www.eskoo.fi/documents/Eskoo%20Autismin%20kirjo%20ja%20seksuaalisuus%2027%208%202008%20(2).pdf). Hakupäivä 11.3.2011.

Mahlamäki, P. 2011. Kyse on yhdenvertaisuudesta ja ihmisoikeuksista. Teoksessa Korhonen, E. & Mäkinen, I. (Toim.) Ilman esteitä. Vammaisten seksuaalioikeudet ja kehitys. (s. 46-51.) Helsinki: Nordprint Oy.

- Mäenpää, J. & Siimes, M. A. 1995. Lasten ja nuorten seksuaalisuus. Teoksessa: Hovatta O., Ojanlatva, A., Pelkonen, R. & Salmimies P. (Toim.) Seksuaalisuus. (s. 55-68). Pieksämäki: Kirjakas/Rt-paino. Kustannus Oy Duodecim.
- Mäkinen, I. 2011. Oikeus terveyteen sekä laadukkaisiin seksuaali- ja lisääntymis-terveyspalveluihin. Teoksessa Korhonen, E. & Mäkinen, I. (Toim.) Ilman esteitä. Vammaisten seksuaalioikeudet ja kehitys. (s. 22-29.) Helsinki: Nordprint Oy.
- Raijas, R. 2003. Seksuaalisen väkivallan trauma. Teoksessa Kaukonen, M. (Toim.) Seksuaalinen väkivalta ja hyväksikäyttö. Selviytymiskertomuksia. (s. 33-46). Juva: WS Bookwell Oy. PS-kustannus.
- Rikoslaki. 20 luku (24.7.1998/563) Seksuaalirikoksista. Saatavilla www-muodossa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=rikoslaki>. Hakupäivä 23.9.2012.
- Saukko, M. 2012. Internet ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Seksuaaliväkivaltakoulutus. Luentomateriaali 2012. Rikosuhripäivystys.
- Suomela, A. 2009. Seksi. Kaikki mitä tulee tietää. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Urhonen, A. 2011. Vammaisuus ja seksuaalisuus. Kaksi tabua. Teoksessa Korhonen, E. & Mäkinen, I. (Toim.) Ilman esteitä. Vammaisten seksuaalioikeudet ja kehitys. (s. 6-9.) Helsinki: Nordprint Oy.
- Valkama, K. 2003. Seksuaalinen väkivalta ja hyväksikäyttö yhteiskunnallisena haasteena. Teoksessa Kaukonen, M. (Toim.) Seksuaalinen väkivalta ja hyväksikäyttö. Selviytymiskertomuksia. (s. 8-22). Juva: WS Bookwell Oy. PS-kustannus.
- Virtanen, H. 2009. Selkokielen käsikirja. Tampere: Esa Print Oy.
- YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. 2010. Euroopan unionin virallinen lehti 27.1.2010. Suomenkielinen laitos. 53. vuosikerta (s. 35-62). Saatavilla www-muodossa <http://www.vane.to/images/stories/LexUriServ.pdf>. Hakupäivä 31.8.2012.